

ПАРАДОКС НАСЛІДКІВ МАКСА ВЕБЕРА В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

I. Початок

Явище *парадоксу наслідків* Макса Вебера відоме в соціальних науках давно. Цей феномен є характерною ознакою сучасного життя як невідворотний наслідок соціальних зрушень епохи Модерну. У своїй роботі “*Політика як покликання й професія*”¹ Макс Вебер розмірковує над революційними засобами досягненням таких цінностей, як рівність і справедливість, але при цьому попереджає про їх неочікуваний факультативний ефект. Зокрема, він наголошує на тому, що політичні цілі в силу своєї природи часто руйнують або й знищують в підсумку морально-етичні принципи, заради утвердження яких “все починалось.”

Домагаючись масової лояльності від своїх послідовників, харизматичні політики використовують силу людських інстинктів, серед яких особливо результативними є прагнення до влади, мстивість й звичайна жадібність. У цьому сенсі відомі політичні максими про те, що переможців не судять і що моральним є все, що сприяє перемозі пролетаріату, вважаються класикою. Утім, констатацією подібних закономірностей Макс Вебер не обмежується.

У аналітичному дослідженні, спеціально присвяченому використанню Максом Вебером поняття *парадокс*, Майкл Саймондс і Джейсон Падсі вказують на те, що це поняття сприймалося ним як універсальна умова людської життєдіяльності, “логічна характеристику розвитку сучасного західноєвропейського суспільства.”² Схожий підхід поділяли й такі авторитетні науковці, як Брайян Тернер (Bryan S. Turner), Роберт Мертон (Robert K. Merton) та Фрідхельм Гуттандін (Friedhelm Guttandin).

Зокрема, Брайян Тернер пов’язував парадокс наслідків Макса Вебера з базовими цінностями, про які йдеться в роботі Вебера про вплив протестантської етики на капіталізм (протестантський аскетизм як несподіваний шлях до багатства). У свою чергу,

* Всеволод Володимирович Речицький, кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Vsevolod Rechytskyi, Candidate of Science (Law), Associate Professor, Yaroslav Mudryi National Law University.

e-mail: vsevolodrechytskyi@windowslive.com

¹ Див.: Макс Вебер, *Избранные произведения*, пер. Юрий Давыдов (Москва: Прогресс, 1990), 643–706.

² Див.: Michael Symonds and Jason Pudsey, “The Concept of ‘Paradox’ in the Work of Max Weber,” *Sociology* 42, no. 2 (April 2008): 223.

Фрідхельм Гуттандін помітив прояви парадоксу наслідків Вебера у Адама Сміта (соціальна гармонія походить з хаосу ринку), Бернарда де Мандевіля (публічний ефект від гедоністичних індивідуальних прагнень) й Едмунда Берка (соціальна невинуватість політичного радикалізму).

Так або інакше, розглядаючи парадокс наслідків Макса Вебера в сучасному контексті,³ можна дійти висновку про те, що Вебер користувався даним поняттям для позначення специфічних проявів соціальної практики як такої, безвідносно до особистих якостей реформаторів чи революціонерів. За Вебером, сама природа змушує харизматичних фігур обирати такі способи й засоби досягнення своїх цілей, які з часом починають підривати цю ціль. Можна сказати, що у Вебера йдеться про принцип моди в його глобальному розумінні. Якої б сфери суспільного життя не торкався Вебер – економіки, політики, науки чи культури, він завжди констатує суперечливий характер протікання в них основних процесів.

Парадокс наслідків Вебера яскраво проявляється в спробах творення різних *харизматичних спільнот*, коли первісна ціль занепадає через рутину повсякдення й поступове виродження героїчного етосу вождів. За даним правилом фашизм, комунізм і навіть раціоналізм породжують – у силу власної природи – такі наслідки, які поступово знищують потенціал первісного пасіонарного задуму як такого.

Сьогодні потенціал спостережень і висновків Макса Вебера допустимо поширити не тільки на релігійно-конфесійні чи політичні явища Нового часу. Помічений Вебером ефект виродження героїчної харизми свідчить про характерні ризики будь-якого утопічного проекту. Завдяки Веберу ми знаємо, що наука не забезпечує вичерпних відповідей на запитання про те, що саме людям необхідно робити в першу чергу, на що наважуватись і за якими поведінковими моделями вони мають жити. Це показує також, як прагнення до рівності, справедливості й братерства в контексті соціалістичних практик ХХ ст. призводить до встановлення централізованого контролю за всім економічним, політичним і культурним життям суспільства.

При цьому особливого розвитку досягають секретні й тіньові урядові відомства й служби, зворотній вплив яких на економічне, політичне й культурне життя країни стає диспропорційно великим. Даною логікою парадоксу просякнута не лише політична історія сталінізму. Вона є типовим атрибутом більшості, якщо не всіх утопічних замірів. Зовні ж надійним симптомом небезпечного розростання державних функцій є диспропорційна вилка зарплат в бюджетній сфері. У сучасній Україні вона досягає співвідношення 1:100–150, тобто є суттєво вищою, ніж в умовах навіть грубого капіталізму.

У підсумку, як писав Тоні Джадт, все “те, що починається із централізованого планування, закінчується централізованими вбивствами.”⁴ Причому дане знання є інфор-

³ Див.: А. Амираган и О. Симонова, “Понятие ‘парадокс’ в творчестве Макса Вебера,” *Социология: Реферативный журнал*, сер. 11 (2010): 60–66.

⁴ Тоні Джадт, *Після війни. Історія Європи від 1945 року*, пер. Катерина Зарембо (Київ: Наш формат, 2020), 610.

маційним надбанням не лише із розсекречених архівів, але й результатом математичних висновків з історії неліберальних демократій на зразок України.

Утім, навіть на Заході тривалий час

побутувала думка, що держава завжди зробить краще, аніж нерегульований ринок: і це стосувалося не лише забезпечення правосуддя й державної безпеки чи розподілення товарів і послуг, а розробки та впровадження стратегій щодо суспільної згуртованості, моральної поживи й культурної активності. Ідею про те, що такі речі краще залишити під опікою освіченої корисливості й надбав вільного ринку у формі товарів та ідей <...> вважали <...> у найкращому разі – поганим засвоєнням уроків Депресії, у найгіршому – заохоченням до конфлікту й завуальованим зверненням до основних людських інстинктів.⁵

З позицій конструювання ефективних конституційних парадигм, відмова від антиринкових ілюзій означає щось суттєво більше, ніж просто засторогу перед серйозною небезпекою. Органічний конституціоналізм вимагає ринку так само, як ринок вимагає конституціоналізму. На жаль, у посттоталітарній Україні навіть в академічному середовищі лібералізм робить лише свої перші не дуже впевнені кроки. З метою реалізації європейських цінностей у сфері економіки, політики й культури у нас досі покладаються не стільки на вільний ринок, скільки на оновлене бюрократичне управління. Знання про те, що даний тип врядування ставить під реальну загрозу не лише цінності демократії, але й майбутнє України в цілому, вважається в Україні чимось маргінальним.

Суперечлива історія парламентського проходження законопроекту “Про Службу безпеки України” 2021 р. є свідченням того, що спокуса отримання результатів без дотримання конституційних гарантій захисту автономного індивіда з незалежними статками є сильною навіть для наших західних партнерів. Причин для цього існує багато, але найголовніша – брак ментальної свободи, особливості неліберального менталітету.

На відміну від політичних еліт Великобританії й США, в Україні мало хто готовий беззастережно підтримати мотто Джеремі Волдрона:

Ми вимагаємо економічної свободи, вільних ринків і приватної власності тому, що життєві плани кожного із нас відмінні, а також тому, що ми знаємо, не існує іншого способу примирити наші різні уподобання в рамках узгодженого життєвого курсу. Ми підкоряємося вимогам верховенства права, аби врядування здійснювалося в таких формах й за посередництвом таких процедур, які поважали б нашу гідність.⁶

У жодному випадку непотрібно, щоб наші критичні погляди на капіталізм “були витлумачені як применшення важливості приватної власності, ринків й економічної свободи. Вони неймовірно важливі, й ніяке пояснення нашої політичної моралі не буде адекватним, якщо не приділить їм видатного місця.”⁷

⁵ Джадт, *Після війни*, 399.

⁶ Джеремі Уолдрон, *Верховенство права и мера собственности*, пер. С. Моисеев (Москва: Институт Гайдара, 2020), 137.

⁷ Уолдрон, *Верховенство права и мера собственности*, 138.

Сьогодні справедливості висновків Вебера щодо парадоксу наслідків підтверджено відразу на багатьох дослідницьких майданчиках. Це й виправдання американського ірраціонального етосу у Френсіса Фукуями,⁸ й непередбачуваність наслідків у теорії ігор Джона фон Неймана і Оскара Моргенштерна,⁹ й теорія перспектив від Денієла Канемана й Амоса Тверські.¹⁰ Про це свідчать також свіжі результати, отримані в руслі досліджень поведінкової економіки від Девіда Карда й Гвідо Імбенса (Нобелівська премія з економіки 2021 р.).¹¹

Доволі прикметним у цьому сенсі є також висновок Девіда Гребера з його досліджень у сфері зайнятості: “Люди практично ніколи не діють й не реагують так, як передбачають наші теорії людської природи.”¹² Про аналогічний ефект сповіщає й Джим Лейцель: “Дослідження, які проводяться в традиції ‘права та економіки,’¹³ дуже часто розкривають механізми, за посередництвом яких виникає протидія запланованому ефекту від ухвалення законів, можливо навіть протидія, що викликається саме тією поведінкою, яку [ці закони] прагнуть стимулювати.”¹⁴ Не викликає сумніву те, що поняття законів охоплює тут і сферу конституційного регулювання.

II. Дві візії свободи

Тут доречно пригадати слова Фрідріха Гаєка відносно двох концепцій свободи, які є особливо важливими для адекватного усвідомлення канонів органічного конституціоналізму. Перша концепція свободи, на думку Гаєка, передбачає, що свобода виникла внаслідок суто спонтанних, стохастичних процесів. До прихильників такого розуміння свободи Гаєк відносив Девіда Юма, Адама Сміта, Алексіса де Токвіля, Едмунда Берка, Шарля Монтеск’є й Бенджаміна Констана. Відповідно, їх розуміння свободи виходить із того, що суспільство й цивілізація є доволі нестабільними й крихкими. При цьому більшість людських спільнот утворюється не на основі раціонального вибору, а під впливом свідомих і підсвідомих симпатій і антипатій. У подібних випадках люди керуються не стільки раціональним розрахунком, скільки власними ірраціональними почуттями й забобонами, включаючи інтуїтивну довіру до харизматичних лідерів і кон-

⁸ Див.: Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man* (New York: The Free Press, 1992), 229.

⁹ Див.: Джон фон Нейман и Оскар Моргенштерн, *Теория игр и экономическое поведение* (Москва: Книга по требованию, 2013).

¹⁰ Див.: Дэниел Канеман, *Думай медленно... решай быстро* (Москва: АСТ, 2021).

¹¹ Див.: Ярослав Вінокуров, “Експерименти над людською природою: за що дали нобелівську премію з економіки у 2021,” *Українська правда*, Жовтень 11, 2021, www.epravda.com.ua/publications/2021/10/11/678636/.

¹² Дэвид Гребер, *Бредовая работа. Трактат о распространении бессмысленного труда* (Москва: Ад Маргинем Пресс, 2020).

¹³ Аналіз в руслі традиції “права й економіки” оцінює законодавство на основі економічної ефективності результатів правозастосування.

¹⁴ Джим Лейцель, *Принципы права и экономики. Руководство для любознательных*, пер. И. Кушнарева (Москва: Институт Гайдара, 2017), 179.

ституційний патріотизм.¹⁵ За такого розуміння свободи її найкращою гарантією є поліцентричний порядок, відповідно до якого урядова бюрократія має утримуватися від проникнення в пласти економічного життя.

Як дійшов висновку історик повоєнної Європи Тоні Джадт, “якби держава трималася на безпечній відстані, якби політики – хоч якими би добрими не були їхні наміри – виявилися відгородженими від планування, маніпулювання або спрямування справ своїх співгромадян, то і праві, і ліві екстремісти трималися би на відстані.”¹⁶ Він також нагадує нам, що такі глибокі люди, як Людвіг фон Мізес, Фрідріх Гаєк, Йозеф Шумпетер і Пітер Друкер рішуче підтримували лібералізм навіть за трагічних обставин ХХ ст.

Що ж стосується другої концепції свободи, то вона є результатом свідомо створеної людьми утопічної моделі. Її протагоністами Фрідріх Гаєк вважав Жан-Жака Руссо, Ніколя Кондорсе, Томаса Гоббса й Томаса Пейна. Неважко помітити, що перша концепція свободи є більш дотичною до ідейної аури Американської революції й Конституції США 1787 р., а друга – до Великої французької революції 1789 р. й ухвалених на її основі конституційних документів.

Парадигма західного конституціоналізму в цілому зазнала на собі потужного впливу кожного з цих підходів. Перший з них дозволив сформулювати аксіому конституціоналізму американського типу, відповідно до якої *свобода детермінує обсяг необхідної в суспільстві демократії*, а другий стимулював вироблення формули: *демократія детермінує обсяг необхідної в суспільстві свободи*.

Так або інакше, Ніколя Кондорсе належить у другому переліку зірок прикметна роль. У 1785 р. він сформулював відомий *парадокс вибору*, відповідно до якого волевиявлення соціальних груп, кожна з яких представляє більшість, може потрапити в нерозв’язну суперечність. Такий ефект можна спостерігати в процесі ухвалення закону, кожна із статей якого підтримується парламентською більшістю, але закон в цілому відторгається корпусом депутатів. Можливою є й зворотна ситуація, коли парламент ухвалює закон, зміст якого не підтримується більшістю депутатів на індивідуальному рівні.

У конституційній реальності парадокс наслідків Макса Вебера не може не перетинатися з парадоксом вибору Ніколя Кондорсе, що в підсумку може створювати сильний непередбачуваний ефект. Крім того, будь-яка органічна конституційна культура відчуває на собі результат поєднання економічних циклів Миколи Кондратьєва¹⁷ з повторюваністю ключових політичних процедур (революцій і демократичних повстань, актів громадянської непокори, референдумів, виборів тощо).

При цьому навіть в обмеженому контексті тоталітарного й посттоталітарного конституціоналізму парадокс наслідків Вебера може спостерігатися доволі часто. Фана-

¹⁵ Див. також: Джейсон Бреннан, *Проти демократії*, пер. Максим Бистрицький (Київ: Дух і Літера, 2020), 301.

¹⁶ Тоні Джадт, *Коли змінюються факти* (Львів: Човен, 2021), 373.

¹⁷ Див.: Николай Кондратьев, *Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения* (Москва: Академический проект, 2015).

тична спрямованість на диктатуру пролетаріату, закріплена в Конституції РСФРС 1918 р. й Конституції УСРР 1919 р., мала своїм несподіваним наслідком не “воєнний комунізм,” а рятівний лібералізм НЕПУ. У свою чергу, започаткована ленінським декретом “Про землю” від 27 жовтня 1917 р. акумуляція земельної власності в руках держави з її пролонгацією в частині першої ст. 13 Конституції України 1996 р., призвела не до очікуваного процвітання, а до відвертого зубожіння монополіста продуктивного чорнозему.

Амбігнне визначення в частині першої ст. 3 Конституції України 1996 р. життя і здоров'я людини в якості *найвищих соціальних цінностей* мало своїм неочікуваним ефектом світове лідерство України за рівнем смертності на 1000 осіб в період 2010–2015 років.¹⁸ Так само парадоксальною виявилась відмова в частині другій ст. 15 Основного Закону України від будь-якої ідеології як ... *обов'язкової для держави*. Очевидно, що формально вільним від ідеології мав би стати не класичний інститут легітимованого насильства, а автономний індивід з незалежними статками й громадянське суспільство. Не виключено, що через системну відсутність ідеологічних маяків в Українській державі досі не може здійснитися ні органічний конституціоналізм, ні верховенство права в цілому.

III. Масштаби впливу

Навіть якщо віднести щойно згадані суперечності до ексцесів національного зростання, парадокс наслідків Вебера не втратить на своїй силі. Нині його прояви можна спостерігати не тільки на національному, але й на міжнародному рівні. Так, найбільш катастрофічні у світовій історії війни відбулися не на периферії високорозвиненого світу, а в самому центрі цивілізації, на пікові культурного прогресу. Як на це звернув увагу в книзі “*Out of Control*” Збігнев Бжезінський, початок ХХ ст. в Європі вважався справжнім історичним прологом втілення засад розуму, науки й прогресу. Однак тепер ми знаємо про цей період як про епоху світових воєн, ГУЛАГУ й голокосту, століття мегасмерті.¹⁹ Закономірно, що після подібного усвідомлення меланхолійне твердження *Бог помер* здобуло найбільшу підтримку не в атеїстичних соціалістичних країнах, а в морально вимогливих, ліберально-демократичних західних суспільствах.

Як дійшла до сумного висновку ровесниця ХХ ст. Айн Ренд, “прогрес людства відбувається не прямо й не автоматично, цей шлях є важким і звивистим, часом він відводить далеко вбік або повертає назад, до глухої темряви ірраціоналізму.”²⁰ Людвіг Вітгенштейн був також переконаний у тому, що вектор поступу йде “ламанною кривою,” постійно змінюючись.²¹

¹⁸ *Світ у цифрах 2013 року* (Київ: Тиждень, 2013), 82.

¹⁹ Див.: Zbigniew Brzezinski, *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the 21st Century* (USA: Touchstone, 2010).

²⁰ Айн Ренд, *Романтический манифест. Философия литературы* (Москва: Альпина Паблишер, 2018), 10.

²¹ Ludwig Wittgenstein, *Culture and Value*, trans. Peter Winch (USA: The University of Chicago Press, 1984).

Французька революція 1789 р. намірялася замінити несправедливий політичний режим кращим, але її реальні здобутки були напрочуд руйнівними. Як написав з цього приводу Джейсон Бреннан, “революція призвела до війни, тиранії мас, хаосу, масових страт, і, нарешті, до піднесення Наполеона.”²² Диспропорційність намірів і результатів стала майже загальною ознакою новітнього часу, в якому... “євреї опинилися в центрі культури й [водночас] на узбіччі суспільства” (Стівен Беллер).²³

Утім, у світі й раніше спостерігалися несподівані наслідки, які можна було оцінювати в залежності від географічного контексту. Про неочікувані здобутки доби Просвітництва й спокушання світу марксизмом писалося не раз. Що ж стосується парадоксальних результатів Жовтневої революції 1917 р., то література про це безмежна. Та ми можемо обмежитися лаконічною констатацією Енн Епплбаум: “надто багато жорстокості, надто багато крові, надто багато брехні.”²⁴

З огляду на історичний досвід ХХ ст. можна дійти висновку про те, що “більше цивілізації” може означати не лише більше науки, освіти й інтелекту, але також більше смерті, насильства й політичного лицемірства. Філософи вже давно запідозрили людську природу в тому, що в її глибинах зовнішній раціональний розрахунок веде постійну боротьбу з потужним підсвідомим спокушанням.

Як пише сьогодні Френсіс Фукуяма, “ніхто не заперечує, що люди здатні до раціональної поведінки або що вони керуються своєкорисливими устремліннями до володіння все більшими багатствами та ресурсами. Але людська психологія набагато складніша, ніж передбачає ця безпристрасна економічна модель. Перш, ніж ми зможемо аналізувати сучасну політику ідентичності, нам необхідно зробити крок назад і випрацювати більш глибоке й досконале розуміння мотивації та поведінки людини. Іншими словами, нам потрібна якісніша теорія людської душі.”²⁵

Якщо подивитися на сучасні війни з гегелівської точки зору, можна дійти висновку про те, що їх величезна частина є проявом підсвідомості, скерованої на захист й знищення людської ідентичності. При цьому виглядає так, що в даному процесі ступінь цивілізованості відіграє суто інструментальну роль. Принаймні Лешек Колаковський одним із перших вказав на дивовижну залежність трагізму новітньої історії Європи від її ж безпрецедентних інтелектуальних здобутків.

IV. Інше застосування

Утім, парадокс наслідків Макса Вебера може проявлятися також на індивідуальному рівні. Попри старі упередження проти спекулятивного капіталу, матеріалістичні гроші вважаються сьогодні цілком надійним засобом верифікації складних інтелектуальних

²² Бреннан, *Проти демократії*, 301.

²³ Див.: Алекс Росс, *Дальше – шум. Слушая ХХ век* (Москва: АСТ, 2015), 71.

²⁴ Енн Епплбаум, *Гулаг*, пер. Леонид Мотылев (Москва: АСТ, 2016), 557.

²⁵ Френсіс Фукуяма, *Идентичность: Стремление к признанию и политика неприятия*, пер. Александр Соловьев (Киев: Альпина Паблшер, 2020), 34–35.

стратегій і тактик, людської обдарованості й таланту. Тобто на ринках символічної реальності (творчої людської уяви) це правило діє так само надійно, як у промисловості й торгівлі. Зокрема, “гроші були для... [Пабло Пікассо] не стільки засобом товарообміну, скільки єдиним чітким і бездоганим показником успіху” в мистецтві.²⁶ Дане твердження нагадує слова Поля Гогена про те, що у художника для вираження душі є лише тіло. Супроти очікувань, матеріалістичний початок за ринкових умов не пригнічує й не принижує символічного духовного початку.

Даний зв'язок добре відчував і розумів Ольгерд Бочковський, підкреслюючи, що народи “в країнах з сильно розвиненим капіталізмом” набагато краще розвинулися й досягли більших успіхів, ніж в країнах, де панують лише обмежено капіталістичні відносини.²⁷ Сюди ж варто віднести висновок Джима Лейцеля про те, що в процвітаючих капіталістичних країнах “традиція загального (прецедентного. – В. Р.) права створює більш сприятливі умови для економічного зростання, ніж континентальне право. Зокрема, загальне право, як це можна спостерігати, здатне краще захищати приватну власність від посягань зі сторони держави, заохочуючи тим самим інвестиції, які відіграють центральну роль в економічному зростанні.”²⁸

Так виглядає, що дана закономірність є справді глибокою. За Гаєком, ефект верховенства права виникає завдяки використанню абстрактних норм, які народжуються й еволюціонують *спонтанно*, тобто за тими ж правилами, що й судовий прецедент, а не штучно вироблені статутні норми. У свою чергу, це підштовхує нас до важливого висновку про те, що підсвідомість та інтуїція є кращими джерелами права, ніж побудований на утопії раціональний розрахунок. Інакше як можна пояснити той загальновідомий факт, що тоталітаризм не зміг прижитися саме в країнах англосаксонського права.

Не лише з юридичних спостережень випливає, що ефективна правова система має бути гнучкою й уважною до зміни життєвих обставин. Це викликає потребу в суддях з розвинутою уявою на зразок Фелікса Франкфуртера, здатних застосовувати конституційні принципи безпосередньо. Подібний висновок не лише вкладається в концепцію парадоксу наслідків Макса Вебера, але й підтверджує її. Високочутливі судді нового покоління покликані здолати оманливий універсалізм права, яке в українських посттоталітарних реаліях приховує в собі елементарний *шаблон*.

На жаль, у посттоталітарних суспільствах на зразок України право все ще хибно сприймається не стільки в якості гарантії невтручання держави в живе й строкате “життя як таке,” скільки в якості централізовано виробленого блоку команд, орієнтованих на егалітарні патерналістські пріоритети. Однак з часом державницький колективізм починає все більше програвати приватним індивідуалістичним стратегіям, що викликає реакцію у вигляді українського законодавства про олігархів. У підсумку ми

²⁶ Арианна Стасинопулос-Хаффінгтон, *Пикассо: творець і разрушитель*, пер. С. Кузнецова (Москва: Роузбад-Интерэктив, 2015), 258.

²⁷ Ольгерд Іполит Бочковський, *Вибрані праці та документи*, т. 1 (Київ: Дух і Літера, 2018), 492.

²⁸ Джим Лейцель, *Принципи права и экономики. Руководство для любознательных*, 52–53.

отримуємо свідчення загальної кризи української версії утопічного конституціоналізму.

Як вважав Джон Гідденс, людей мотивує спосіб індивідуального мислення й віра, а не об'єктивні інтереси, які прийнято вимірювати умоглядними статистичними показниками. Це знову нагадує парадокс, але багато людей відчувають себе нещасливими просто тому, що змушені отримувати гроші, яких вони насправді не заробили в глибокому, сутнісному сенсі.²⁹ Останнє свідчить про те, що ринок об'єктивно покликаний працювати не лише на обмін товарами, але й для того, щоб підтримувати в людях зоровий глузд, наснажувати до соціального оптимізму. Хоч як це прикро, але даний (підтверджений емпірично) висновок суперечить забобонним пострадянським уявленням про “нормальні” стимули до повнокровного й щасливого життя.

Сильним аргументом на користь реального існування парадоксу наслідків Вебера служить і той факт, що дорослі громадяни Швейцарії (2016 р.), так само як і громадяни Фінляндії (2018 р.), відмовилися на національних референдумах від отримання “гарантованого державного доходу.” Успішні високорозвинені індивіди прагнуть максимізувати свою вигоду, але роблять це далеко не так однозначно, як про це думав прагматичний Ієремія Бентам.

Як відомо, британським колоністам у Північній Америці жилося матеріально не краще, ніж під британським правлінням (Джейсон Бреннан). Так само не кращим від попереднього є нині життя українців у зонах збройного конфлікту на сході. Однак людське прагнення жити по-своєму є нездоланим, навіть якщо такий вибір вимагає жертв. Як мусила визнати колись Голда Меїр, людська інтуїція – хитра штука. Буває, що до неї слід прислухатися миттєво.³⁰ Люди справді наважуються переміщатися з комфорту в дискомфорт, хоча далеко не всім щастить при цьому зловити свій вітер.

Андре Бретон вірив у “скинення всього” й закликав “розірвати пута розуму й обмеженого раціоналізму” з метою досягнення “надреальності” як продуктивного стану інтелекту. Нині в такому стилі висловлюються нечасто, але питання людських мотивацій залишається й досі відкритим. У час епідемії COVID-19 Ентоні Гопкінс зробив незвичне зізнання: “Я не думаю, що раціональне мислення в наш час працює. Потреба існує в ірраціональному мисленні, у підсвідомості. <...> Я вірю, що ми можемо згущувати час, притягувати його до себе. <...> Це лише можливість, але ми можемо перетягнути час у сьогодні, прямо тепер, у сонячне сплетіння, в нашу душу.”³¹

Найпотужніші стимули до творчості й просто активної дії містять в собі щось неловиме. Це щось можна порівняти із станом пташки у вольєрі, коли приходить весна, або з відчуттям правильного (нарешті) життя у вщент розбитому союзниками Берліні

²⁹ Гребер, *Бредова работа*, 212.

³⁰ Голда Меїр, *Моя жизнь* (Москва: Мосты культуры, 2017), 432.

³¹ Див.: Михаил Мосягин, “Верьте мне, старому дураку”: Энтони Хопкинс обратился к выпускникам всего мира,” *Fishki.net*, опубліковано Май 18, 2020, <https://fishki.net/3319859-veryte-mne-satromuduraku-jentoni-hopkins-obratilsja-k-vypusknikam-vsego-mira.html>.

(Вернер Гейзенберг). Навпаки, притлумлене відчуття фіаско зазвичай продукує *captive mind* – розум, поневолений силою утопічної доктрини. У цьому сенсі “Ми живі” Айн Ренд є не просто талановитою белетристикою, але й глибинним емоційним запереченням диктатури.

Показовим у цьому відношенні є також фрагмент спогадів Джейн Біркін про відвідини нею Москви в 1988 р.: “Непроникні обличчя офіціантів, схоже, що вони засуджують нашу легковажність. Я розмовляю з перекладачкою, вона говорить, що багато молодих людей закінчує життя самогубством, втративши надію на те, що система зміниться.”³² Утім, очевидна тоскність “Московського щоденника” (1926-1927) Вальтера Беньяміна попереджає нас про щось набагато більш пронизливе й пророче.

V. Проявлення в Україні

Михайло Горбачов зневажав партійний офіціоз (“алілуйщину”) й називав започатковані в СРСР зміни “поверненням в лоно цивілізації.” Його політичні однодумці (“прораби перебудови”) відкрито підтримали цей грандіозний *power-shift*, хоча в подальшому інерція радянської системи загальмувала цей ірраціональний по своїй суті виклик.

Україна здобула формальну незалежність від СРСР в 1991 р., але насправді почала зневіруватися в соціалістичних цінностях лише протягом останнього десятиліття. Початкові спроби відійти від стилю радянського врядування виявилися доволі інфантильними, що спровокувало лавину неочікуваних наслідків у національному масштабі. Ураженість України соціалізмом виявилася несподівано глибокою. Посттоталітарний синдром захопив не тільки державу, але навіть і громадянське суспільство.

Так, зорієнтовані Українською Гельсінською групою в 1976 р. на вільне поширення інформації й інтелектуальну свободу, колишні українські дисиденти несподівано стали “державниками.” Паралельно в молодіжному русі піонерський етос перебрали на себе українські пластуни.

Незалежність не змогла захистити Україну від посттоталітарної фрустрації. З одного боку, еліта української діаспори не ризикнула повернутися на землю своїх предків, а з іншого – націоналістично налаштовані радикали швидко втратили парламентську репрезентацію через п’ятивідсотковий бар’єр. Національна ідея, як сакраментально висловився з цього приводу Леонід Кучма, “не спрацювала.”

Натомість виправданим в Україні виявився страх перед радикальними перемінами. Формально запозичена на Заході *заборона цензури* (частина третя ст. 15 Конституції 1996 р.) невдовзі поєдналася в Україні з письменницькою ксенофобією й щільним контролем за естрадно-театральним контентом.³³ Однак всупереч очікуванням дане

³² Джейн Біркін, *Post-Scriptum* (1982-2013), пер. Александра Василькова, Елена Леонова, Татьяна Чугунова (Москва: Синдбад, 2020), 144.

³³ Див.: Володимир Яворський, “Заборона російськомовного культурного продукту: чому мовчить Омбудсмен?” *Українська правда*, опубліковано Листопад 6, 2018, <https://www.pravda.com.ua/rus/>

інформаційне самообмеження поглибило в інтелігентських колах не стільки національну гордість, скільки призабуте вже відчуття провінційності. Посади, призи й відзнаки

columns/2018/11/6/7197388/; “Рада дозволила штрафувати канали і радіо за сепаратизм,” *Українська правда*, опубліковано Листопад 1, 2016, <https://www.pravda.com.ua/news/2016/11/1/7125468/>; “Держкіно заборонило фільм Warner Bros з Тієм Швайгером через майора ФСБ,” *Українська правда*, опубліковано Листопад 12, 2016, <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2016/11/12/7126606/>; “Держкіно заборонило ще один російський серіал,” *Українська правда*, опубліковано Листопад 4, 2016, <https://www.pravda.com.ua/news/2016/11/4/7125721/>; “Держагентство заборонило ще 34 російських фільми та серіали,” *Українська правда*, опубліковано Червень 25, 2016, <https://www.pravda.com.ua/news/2016/04/25/7106712/>; “Життя розсудить”. Держкіно заборонило 7 російських серіалів, бо при реєстрації збрехали,” *Українська правда*, опубліковано Листопад 22, 2016, <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/11/22/220350/>; Вячеслав Кириленко, “Кінець путінській книжковій отруті,” *Українська правда*, опубліковано Грудень 8, 2016, <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kyrylenko/584950c872322/>; “У Києві скасували показ фільму про Волинську трагедію,” *Українська правда*, опубліковано Жовтень 17, 2016, <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/10/17/219001/>; “Одного разу в Ростові” та інші. Держкіно не пустило на екрани 12 фільмів та серіалів,” *Українська правда*, опубліковано Жовтень 24, 2016, <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/10/24/219286/>; “Порошенко ввів в дію рішення РНБО, що передбачає блокування сайтів,” *Українська правда*, опубліковано Лютий 18, 2017, <https://www.pravda.com.ua/news/2017/02/18/7135750/>; “Рада заборонила пропагандистські книги з Росії,” *Українська правда*, опубліковано Грудень 8, 2016, <https://www.pravda.com.ua/news/2016/12/8/7129235/>; “Юристи Порошенка за потреби подаватимуть позови на ті ЗМІ, хто цитуватиме Онищенка,” *Українська правда*, опубліковано Грудень 09, 2016, <https://www.pravda.com.ua/news/2016/12/9/7129382/>; “Шкіряк ініціює заборону “В контакте” та “Одноклассников” в Україні,” *Українська правда*, опубліковано Лютий 16, 2017, <https://www.pravda.com.ua/news/2017/02/16/7135569/>; “ООН і ОБСЄ пояснили, коли можна блокувати сайти,” *Українська правда*, опубліковано Березень 06, 2017, <https://www.pravda.com.ua/news/2017/03/6/7137324/>; “Україна знову опустилася в рейтингу свободи інтернету,” *Українська правда*, опубліковано Листопад 14, 2016, <https://www.pravda.com.ua/news/2016/11/14/7126790/>; Вячеслав Кириленко, “Книжкова деколонізація продовжується,” *Українська правда*, опубліковано Квітень 5, 2017, <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kyrylenko/58e4c16172f80/>; “АП розіслала “темники”, як виправдати скандальні правки до декларування,” *Українська правда*, опубліковано Березень 28, 2017, <https://www.pravda.com.ua/news/2017/03/28/7139524/>; “СБУ готується заблокувати ще 100 сайтів із пропагандою Росії,” *Українська правда*, опубліковано Лютий 12, 2019, <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/12/7206425/>; “В Україну заборонили ввозити ще 9 книг із РФ через географічні “помилки,” *Українська правда*, опубліковано Лютий 22, 2018, <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/22/7172505/>; “У Дніпрі театр скасував російськомовну виставу після погроз “Правого сектора,” *Українська правда*, опубліковано Квітень 12, 2018, <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/12/7177481/>; Сергій Сидоренко, “Свобода слова чи безпека: як розділилася Європа щодо заборони соцмереж та “Яндексу,” *Європейська правда*, опубліковано Травень 17, 2017, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/05/17/7065829/>; “У Держдені закликали Україну поважати свободу слова,” *Українська правда*, опубліковано Травень 18, 2017, <https://www.pravda.com.ua/news/2017/05/18/7144250/>; Антон Кушнір, “Як українські суди блокують сайти в обхід закону,” *Європейська правда*, опубліковано Травень 30, 2018, <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2018/05/30/637260/>; “Рівень свободи преси в Європі найкрихітший з кінця холодної війни – звіт,” *Європейська правда*, опубліковано Лютий 12, 2019, <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/02/12/7092731/>; “Омбудсмен КМУ по гендерним вопросам Левченко обратился в СБУ относительно призывов “запретить пропаганду гомосексуализма,” *Цензор.нет*, опубліковано Декабрь 08, 2018, https://sensor.net/ru/news/3101354/ombudsmen_kmu_po_gendernym_voprosam_levchenko_obratitsya_v_sbu_otnositelno_prizyvov_zapretit_propagandu/; “Трансляція Самойлової все одно порушує закон України – Кириленко,” *Українська правда*, опубліковано Березень 23, 2017, <https://life.pravda.com.ua/ukr/culture/2017/03/23/223310/>;

вкотре виборювалися не в широкій і відкритій конкуренції, а через номенклатурне узгодження. У житті і здоров'я людини як "найвищу соціальну цінність" (частина перша ст. 3 Основного Закону) не повірила навіть Українська держава. Довга черга на закордонні операції для дітей продовжує існувати, а за показниками смертності від COVID-19 Україна почала встановлювати європейські й світові рекорди.

Нині проблема загальмованого поступу стоїть в Україні на рівні конституційних аспектів. Основний Закон 1996 р. було зібрано з розрізнених й погано узгоджених між собою фрагментів. Довгоочікуване визнання приватної власності поєдналося в ньому зі збереженням соціалістичної власності на основний економічний ресурс – землю. Сьогодні землю почали продавати, але за цінами, які апіорі не можуть бути високими й справді ринковими. Свободу слова український законодавець викроїв за європейськими лекалами 1950 р., але при цьому не зміг відірватися від сталінської ідеї *мистецтва на службі народу*. Крок вперед спровокував два кроки назад, що зробило посттоталітарну ортодоксію не менш осоружною, ніж радянський тоталітаризм.

Між тим люди, які стали дійсно вільними, прагнуть досягти до "усміхненої, некрикливої й недемагогічної європейської культури."³⁴ Наука, література й мистецтво є аристократичними по своїй суті. Вони вимагають повної свободи автора й аудиторії й не можуть бути однаково виправданими й зрозумілими для всіх. Притаманні символічній реальності еманції й нюанси сенсу вмирають від найменшого контролю. Адже розум цензора є завжди примітивним у порівнянні з душевною організацією деміурга.

На жаль, посттоталітарна свідомість продукує апаратний тип сприйняття не лише в номенклатурних сферах. Вона шкодить ірраціональному потенціалові громадянського суспільства, яке за нормальних обставин мало б виступати справжньою какофонією інформаційних послань – картина, що її міг би добре відобразити Джексон Поллок.

Амбітні українці хочуть бути схожими на західних зірок, але їм лише зовсім недавно дозволили грати в азартні ігри в комфортних умовах. На приватне володіння компактною зброєю накладено табу, хоча номенклатура володіє тут цілими арсеналами. Магнати в умовах капіталізму – це справжня "сіль землі," але в Україні вони позбавлені політичного представництва. Сенатори й верхня палата потрібні Україні як рятувальний круг, натомість Верховна Рада веде боротьбу з неслухняними й заможними індивідами. Не менш назрілим є й запровадження у нас множинного громадянства, без якого діаспора навряд чи ризикне поділитися своїм інтелектуальним й не тільки потенціалом. Світ "ядра" в душі Імануїла Валлерстайна стає все більш складним, однак українські вищі не готові відповісти на цей виклик.

Так виглядає, що подальший розвиток України може здійснитися лише за умов глибокої конституційної перебудови. Йдеться про оновлення філософії Основного За-

"Франківська обора просить захистити українську сім'ю від геїв," *Курс.іф*, опубліковано Грудень 07, 2018, https://kurs.if.ua/news/frankivska_obrada_prosyt_zahystyty_ukrainsku_simyu_vid_geiv_71156.html/; "В Україні немає повністю вільного інтернету," *Українська правда*, опубліковано Жовтень 14, 2020, <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/14/7269911/>.

³⁴ Іван Лисяк-Рудницький, *Щоденники* (Київ: Дух і Літера, 2019), 41.

кону України як правового гаранта ринку. У свою чергу, ринок як основний об'єкт захисту Конституції має суттєво вплинути на дизайн конституційних прав людини. Конституція України 1996 р. має чи не найдовший у Європі перелік суб'єктивних прав і свобод (Геннадій Друзенко). Однак майже третина з них – це продукт ідеологічно дискредитованого соціалізму. Йдеться про права, розраховані на патерналізм рахунком бюджету. Саме ці права роблять Конституцію України *законом для бідних*, від якого не можна очікувати комфорту й навіть подоби процвітання.

VI. Усвідомлення

Як зазначив у 1992 р. суддя Верховного Суду США Ентоні Кеннеді, суб'єктивна свобода – це “право мати власне уявлення про життя, його сенс, Всесвіт і таємниці людського існування.”³⁵ Можна сказати, що саме такого розуміння свободи вимагає органічна конституційна культура. Тому за канонами конституціоналізму війна з посттоталітарною свідомістю за свободу мала б стати першочерговим завданням України. Тим більше, що пострадянський менталітет прагне не до свободи, а до полювання на магнатів і замість справжньої рівності провокує стиль *ami cochon* у спілкуванні із Президентом.

Натомість характерну ознаку західного стилю життя виявив у своїх дослідженнях архітектури ХХ ст. Якуб Вуек.³⁶ Як свідчить його аналіз, сучасні люди хотіли б жити в умовному Нью-Йорку, але при цьому відділеними від Сьомої авеню й Бродвею сталевими дверима банківського типу. Розвинені індивіди хочуть жити в самому серці цивілізації, одночасно будучи захищеними від неї як Робінзон Крузо. Невипадково стіни дорогих апартаментів у кращих готелях мають звукоізоляцію, яку раніше забезпечували 2 метри суцільної цегляної кладки.

У 1975 р. Семюел Пельцман відкрив ефект людської поведінки, відповідно до якого удосконалення систем захисту життя парадоксальним чином провокує посилення особистої безвідповідальності. Так, запровадження ременів безпеки призвело до зростання швидкості руху, а це зробило ще більш небезпечною їзду на трасах. Сьогодні ми знаємо напевно, що державна опіка й патерналізм нищать особисту мотивацію й ініціативу. При цьому недовіра до індивіда-власника, як і заперечення ринкового ціноутворення з його наслідками, провокують загальну апатію, нещирість і лицемірство. Паралельно відбувається компрометація принципу рівних можливостей, який швидко вироджується у соціалістичну зрівнялівку. Очевидним наслідком такого підходу є всім знайоме переконання в тому, що корисні для суспільства професії й заняття не повинні добре оплачуватися.³⁷ Український медперсонал, вчителі й працівники бібліотек відчувають це на собі в першу чергу. Не дивно, що з відкриттям кордо-

³⁵ Див.: Фукуяма, *Идентичность*, 83.

³⁶ Див.: Якуб Вуек, *Мифы и утопии архитектуры XX века*, пер. М. Предтеченский (Москва: Стройиздат, 1990).

³⁷ Див.: Гребер, *Бредовая работа*, 298–300.

нів еміграція з країн народної демократії в капіталістичні ринкові країни набуває шаленої популярності.

З іншого боку, “легковажні” постмодерні суспільства без месіанських амбіцій не вмюють виробляти речі на зразок водневої бомби, але, як сказав би з цього приводу Герберт Гувер, вони також не забувають про радість рибалки.³⁸ Справжня боротьба з неринковою свідомістю проходить для маси людей через гарні коктейлі, захоплення *Blue Jeans* і культуру хіпі. Тим більше, що ця остання, як виявилось, має потужний ринковий потенціал.

Не випадково наприкінці Другої світової війни в дивізії під керівництвом генерала Роберта Мак Клурі успішно використовувалися такі засоби розкріпачення тоталітарної свідомості, як американський джаз та інші популярні твори, що здатні були спокушати й витіснити на маргінес ідею арійського переважання.³⁹ Як відомо, джазові імпровізації так само ефективно підривали в часи Хрущова міфологію соціалістичного реалізму.

Повоєнний світ вимагав повернення до гедоністичного стилю життя, романтизму й етичної відповідальності водночас. Розчарований *Realpolitik* союзників, Анджей Бобковський емігрував до Гватемали в 1948 р. Епоха 60-х мала ні з чим не зрівняний шарм, але ближче до кінця століття участь у африканських сафари вже не сприяла піднесенню харизми нобелівських лауреатів. Захід ставав усе більш багатим й морально вимогливим, хоча в СРСР на це спочатку не звертали уваги.

Нині люди з капіталістичною пропискою сплячують десятки тисяч доларів, щоб дивитися з космічної висоти на Землю. Водночас досі централізовано керована українська медицина не спромоглася забезпечити лікарні достатнім обсягом кисню. При цьому смертність в Україні від ураження COVID-19 в листопаді 2021 р. стала другою за абсолютними показниками в світі.

VII. Читання

Не дивно, що функціонування “дбайливої як бабуся” (Джон Грей) Конституції України 1996 р. спричиняє нині все більш парадоксальний ефект. Чим більш налаштованою на добрі справи вважає її Конституційний Суд, тим більш далекою від рятівного капіталізму опиняється Україна. Освячене Основним Законом державницьке піклування про людей обертається філософією пільг і субсидій, а ця остання провокує хронічне жебракування населення з національного й місцевих бюджетів. Така модель має своїм наслідком деградацію не лише економічної або політичної свободи, але й призупинення українського поступу як такого.

По-радянськи освічене чиновництво не розуміє, чому так високо оплачується в ринкових умовах людська уява. Утіленням справедливості в Україні може вважатися що завгодно, окрім ціни ринку. Помітно, що продаж на *Sotheby's* абстрактного полотна

³⁸ Див.: Герберт Гувер, “Радость рыбалки,” *Америка* 1 (Январь 1986): 24.

³⁹ Див.: Росс, *Дальше – шум. Слушая XX век*, 332.

“№ 7” Ротко за 82 млн. доларів сприймається нашою інтелігенцією з недовірою й підозрінням. Залишаючись глибоко провінційною в ментальному сенсі й усе ще надто централізованою – економічно, Україна не може дозволити собі художніх галерей і бібліотек світового рівня. Попри формальну відкритість світові, її символічні здобутки залишаються затіненими, а це робить країну обмежено зрозумілою для партнерів.

Описане є логічним наслідком незадовільного *status quo*, який нині проявляє себе в помітному контрасті між фізичною красою нації та її духовним життям. За даними Інституту книги, кількість українців, які регулярно читають книжки, продовжує знижуватися. Щодня читає лише 8% населення. Якщо в Італії регулярно читають 56% населення, у Польщі – 36%, то в Україні частіше одного разу на тиждень читає лише 27% населення.⁴⁰ Продаж паперових книжок знизився у нас за минулий рік вдвічі, хоча за кордоном він виріс на 7–9%.

Україна лише втричі поступається за кількістю населення Росії, однак обсяг книгодрукування у північного сусіда перевищує український на порядок. Середній українець витрачає 2 євро в рік на придбання паперових носіїв інформації, а такий самий німець – більше 200 євро. До початку збройного конфлікту на сході вартість друкованої продукції, завезеної в Україну з Росії, становила 30 млн. доларів на рік, але вже у 2017 р. вона знизилася до 1,5 млн. доларів.⁴¹

За свідченням видавця Віктора Круглова, в Україні працює нині не більше 200 (!) книгарень. Тільки за півтора роки тут збанкрутувало 50 книжкових магазинів. І це при тому, що інтернет-торгівля заповнює в Україні лише 20% книжкового ринку. У 2021 р. випуск книжок в Україні зменшився на 11%. Нині видається близько 800 тис. книжок на місяць, тобто 1/50 книги на одного жителя України. У 2020 р. припили діяльність близько 300 українських видавництв, у 2021 р. Україна втратила 25–30% видань за назвами й приблизно 50% – за накладами.⁴²

Попри сумну статистику, Україна закріпила в Основному Законі курс на вступ до Євросоюзу й НАТО, країни-члени яких вважають своїми пріоритетами освіту й науку. Сучасний світ визнає три принципи повноцінного членства в Євросоюзі, головним серед яких є “ринкова економіка, де можна змагатися.”⁴³ Однак саме цей принцип залишається найбільш виключним і проблематичним для України. За Мейнардом Кейнсом, страх перед свободою є наслідком загальної непередбачуваності людських справ – теза,

⁴⁰ Дарія Поперечна, “У Інституті книги підраховали, як мало українці читають щодня,” *Українська правда*, опубліковано Березень 10, 2021, <https://life.pravda.com.ua/society/2021/03/10/244194/>.

⁴¹ Владислав Мельничук і Богдан Мірошніченко, “Російськомовні видання захоплюють ринок. Як українській книзі виграти боротьбу?” *Європейська правда*, опубліковано Жовтень 8, 2020, <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/10/8/666039/>.

⁴² Віктор Круглов, “Нові карантинні обмеження: коли книгарень може не стати, а COVID-19 залишиться,” *Українська правда*, опубліковано Жовтень 21, 2021, <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/10/21/246254/>.

⁴³ Тімоті Снайдер, *Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка*, пер. Г. Герасим (Львів: Човен, 2020), 82.

на користь якої свідчить і парадокс наслідків Макса Вебера. Подібний страх було добре помітно під час Великої депресії (1929–1933 рр.), в роки фашизму й щойно після завершення Другої світової війни. Однак в Україні він виявився сильним навіть в лютому 1996 р., коли Конституційна комісія вилучила *категорію свободи* з переліку найвищих соціальних цінностей в проекті національного Основного Закону.

VIII. Зразки й висновки

Непевність перед майбутнім ризикує стати характерною рисою України, правлячий клас якої все ще намагається лікувати хворобу невідповідно простими засобами. Лівий унілатералізм залишається світоглядною опорою українців, хоча саме вони заплатили найдорожчу ціну, захищаючи свою ідентичність. Україні поки що не вдається здобути свого Вашингтона “з новим і праведним законом,” як на це сподівався Тарас Шевченко. Але сам по собі вибір національного генія є цікавим.

Свого часу саме Джордж Вашингтон не пішов через найменший опір і зробив ставку в адміністрації на особистостях «найбільшого калібру та незалежності думки» (Роман Борковський). Досить згадати, що він призначив на пост віце-президента Джона Адамса – сильну індивідуальність й водночас свого найрозумнішого опонента.

На відміну від Симона Петлюри чи Володимира Винниченка, Джордж Вашингтон розумів прагнення до щастя не в дусі “загірної комуні,” а як свободу, поєднану з приватним володінням. Замість нетолерантної позиції: хто не з нами, той проти нас, Вашингтон висунув куди більш прагматичне гасло: хто не з нами, той ще може бути з нами. Не визнаючи примітивної логіки репресій, він поставив на агітацію й пропаганду й так здобув свій успіх.

Вашингтон не плекав ілюзій відносно мудрості народних мас.⁴⁴ На його думку, прагнення народу не ґрунтуються на глибоких роздумах, а є зазвичай результатом хвилевих емоцій. Сьогодні подібне розуміння спонукає до переоцінки здобутків егалітарних революцій 1789 р. та 1917 р. Принаймні в незалежній Україні політики мали б вже давно зрозуміти, що сильно перестаралися з культом “простої людини” й політичною апологетикою мас.

Хоч як це дивно, гасло соціалістичної рівності обернулося в Україні пануванням напів-освіченості. Підмінивши реальну свободу вибору гаслом патерналістських прав, український конституціоналізм вчинив невідповідно до людської натури. Соціалістична рівність виявилася небезпечно близькою до культу однаковості й призвела до морального пригнічення людей обдарованих і найбільш професійних.

Навіть сьогодні егалітарна модель поміркованості, закладена в українську конституційну культуру, продовжує штовхати загал не вгору, а на долину. Власне тому Україні вкотре не вдається зійти з колії дискредитованого соціалізму. Між тим, органічне усвідомлення щастя є глибоко індивідуалістичним. Його не можна визначити об’єктивно,

⁴⁴ Див.: *Американська демократія. Ідеологічні основи американської політичної системи* (Нью-Йорк: Сучасність, 1990), 21, 25, 30.

бо воно залежить від унікального поєднання різних нюансів. Досі не усвідомлюючи цього, Україна продовжує жити без “вищої математики,” умовно “арифметично.” Невипадково тут і досі мало кого по-справжньому захоплює складне абстрактне мистецтво.

Задіяні в українському конституціоналізмі ментальні конструкції відповідають протистим матеріалістичним пріоритетам, яких щиро намагався уникнути (“ще одна міщанська республіка”) Михайло Грушевський. З іншого боку, усе це є закономірним, якщо будувати суспільний лад, сумніваючись у класичних здобутках капіталізму. Гарна освіта не повинна вважатися надбанням лише заможних верств, але саме вони є ресурсом прогресу в умовах приватного володіння. Кодекс Наполеона абсолютизував приватну власність, натомість в СРСР священною й недоторканою проголошувалась лише власність держави. У результаті вишуканість і елітарність, відчуття стилю й моди, розуміння смаку опинилися на маргінесі. І хоча Україна визнає нині драматизм власної політичної історії, той, хто виріс в тюрмі, ще довго сприйматиме тюремні правила за дороговказ (Єва Анчел).

Горбачовська перебудова вплинула на соціальні пріоритети, але не настільки радикально, щоб це дозволило Україні націлитися на лібералізм, відмовитись від апологетики китайського шляху чи розвінчати сарказм щодо отримувачів західних грантів. Вкотре за парадоксом наслідків Вебера “Місто Сонця” Кампанелли еволюціонувало в систему “Наглядати й карати” від Мішеля Фуко.

Егалітарні українські університети практично не відраховують студентів за неуспішність, а якщо й відраховують, то не більше 5% від їх загальної маси. Для порівняння на Заході (також у країнах з безкоштовною освітою) середній показник відрахування коливається в межах 20–55%. Посткомунізм у вищій школі України нищить ідею академічної свободи. Ринок вкотре перемогла реліктова розподільча й пере-розподільча ментальність.

Між тим, ідея рівності на Заході означає приблизно те саме, що й близька до неї ідея справедливості. Йдеться про те, щоб нікого не кривдити й кожному віддавати належне, навіть якщо винагорода є великою й швидкою настільки, що це вражає уяву. Таке розуміння справедливості має своє фундаментальне відображення в праві. Недарма у Вірджинській декларації прав 1776 р. йшлося про органічне право кожного “втішатися життям і свободою, засобами набування й посідання власності, а також пошуками щастя й безпеки.”⁴⁵

Як зазначив у 1789 р. Вашингтон, немає більшої істини, ніж та, що економіка й природа нерозривно пов’язані з людськими чеснотами й щастям. Обов’язки не можуть посягати на людське прагнення до вигоди, а чесна й великодушна політика має вести загал до насолоди життям і процвітання.⁴⁶ Щаслива нація має демонструвати спокій і толерантність. Надмірна ненависть, так само як надмірна любов до чужинців ризику-

⁴⁵ *Американська демократія. Ідеологічні основи американської політичної системи*, 59.

⁴⁶ Там само, 75.

ють зробити народ вічним рабом.⁴⁷ І саме тому успішна політика – це завжди тонкий баланс демократії і свободи.

На жаль, поточне українське життя свідчить про серйозне викривлення ідеї справедливості в її західному розумінні. Установивши оклади суддів Конституційного й Верховного Судів на рівні, що у 15–20 разів перевищує зарплату вітчизняного професора права, українська влада тим самим не стільки підтримала, скільки підірвала засади органічного конституціоналізму. Даний крок перетворив посаду судді на синекуру. Конституційний Суд не зміг стати обмежувачем влади, перебравши на себе функцію адвоката держави. Парадокс наслідків вкотре довів свою актуальність.

Тут можна пригадати Вацлава Гавела, який не раз писав про те, що на вищі публічні посади необхідно залучати людей, які цих посад зазвичай уникають. Добровільна участь у конкурсах на державний пост з окладом у 10 тис. євро, коли мінімальна зарплата дорівнює 200 євро на місяць, вимагає від претендентів не так присутності, як відсутності моральних чеснот, принаймні в їх традиційному сенсі. Подібний дисбаланс є також елементарно небезпечним. Адже, як свого часу говорив Лінкольн, незадоволений урядом народ має органічне й невідчужуване право “розчленувати й скинути його.”

У підсумку все це означає, що конституційні системи повинні бути відкритими й справедливими насамперед в ринковому сенсі. Це правило набуває особливої актуальності в посттоталітарних країнах, де поняття *ринку* ще тривалий час буде сприйматися з підозрінням. Україна закріпила в своєму Основному Законі намір добиватися членства в Євросоюзі й НАТО, а це означає, що їх цінності є нині стратегічно привабливими для України. Оскільки ключовою засадою Євросоюзу є конкурентна економіка з виходом на ринки (Тімоті Снайдер), Україна має якнайшвидше звільнитися від аури неринкового побутування. Паралельно в Україні необхідно швидко утверджувати органічну конституційну культуру. Вона передбачає право кожного вільно чинити власною долею, тобто діяти переважно на свій, а не державний страх і ризик. Прагматизм намірів і вчинків має стати гаслом нарешті вже й ментально незалежної України.

Очевидно, що Тарас Шевченко був генієм не лише поетичної уяви. У спектрі харизматичних фігур епохи він розпізнав і особливо виділив американця Вашингтона. У свою чергу, застереження Макса Вебера відносно правил політичного процесу підтвердилися так само надійно. Відтак, чи варто Україні чекати на якісь кращі підказки?

© В. Речицький, 2021

Bibliography

- American Democracy. The Ideological Foundations of the American Political System.* [In Ukrainian.] New York: Suchasnist, 1990.
- Amirahian, A., and O. Simonova. “The Concept of ‘Paradox’ in the Work of Max Weber.” [In Russian.] *Sotsyolohiia: Referatyvnyi Zhurnal* 11 (2010): 60–66.

⁴⁷ *Американська демократія. Ідеологічні основи американської політичної системи*, 79.

- Applebaum, Anne. *Gulag: A History*. [In Russian.] Translated by Leonid Motylov. Moscow: AST, 2016.
- Birkin, Jane. *Post-Scriptum (1982-2013)*. [In Russian.] Translated by Aleksandra Vasytkova, Yelena Leonova, Tatiana Chuhunova. Moscow: Sindbad, 2020.
- Boczkowski, Olgierd Hipolit. *Selected Works and Documents*. [In Ukrainian.] Vol. 1. Kyiv: Dukh i Litera, 2018.
- Brennan, Jason. *Against Democracy*. [In Ukrainian.] Translated by Maksym Bystrytskyi. Kyiv: Dukh i Litera, 2020.
- Brzezinski, Zbigniew. *Out of Control: Global Turmoil on the Eve of the 21st Century*. USA: Touchstone, 2010.
- Censor.net. "CMU Gender Ombudsman Levchenko Has Appealed to The SBU Regarding Calls to 'Ban the Promotion of Homosexuality.'" Published December 08, 2018. https://censor.net/ru/news/3101354/ombudsmen_kmu_po_gendernym_voprosam_levchenko_obratitsya_v_sbu_otnositelno_prizyvov_zapretit_propagandu.
- Fukuyama, Francis. *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. [In Russian.] Translated by Aleksandr Soloviov. Kyiv: Alpina Publisher, 2020.
- Fukuyama, Francis. *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press, 1992.
- Graeber, David. *Bullshit Jobs: A Theory*. [In Russian.] Moscow: Ad Marhynem Press, 2020.
- Hoover, Herbert. "Fishing for Fun: And to Wash Your Soul." [In Russian.] *America* 1 (January 1986): 24.
- Judt, Tony. *Postwar: A History of Europe Since 1945*. [In Ukrainian.] Translated by Kateryna Zarembo. Kyiv: Nash format, 2020.
- Judt, Tony. *When the Facts Change: Essays, 1995–2010*. [In Ukrainian.] Lviv: Choven, 2021.
- Kahneman, Daniel. *Thinking, Fast and Slow*. [In Russian.] Moscow: AST, 2021.
- Kondratiev, Nikolai. *Long Cycles of Business Activity and the Theory of Foresight*. [In Russian.] Moscow: Akademiicheskii projekt, 2015.
- Kruhlov, Viktor. "New Quarantine Restrictions: 'When Bookshops May Be Gone But COVID-19 Will Remain.'" [In Ukrainian.] *Ukrainska Pravda*, published October 21, 2021. <https://life.pravda.com.ua/columns/2021/10/21/246254/>.
- Kurs.if. "Ivano-Frankivsk Regional Council Asks for Protection of Ukrainian Family from Gays." [In Ukrainian.] Published December 07, 2018. https://kurs.if.ua/news/frankivska_obrada_prosyt_zahystyty_ukrainsku_simyu_vid_geiv_71156.html/.
- Kushnir, Anton. "How Ukrainian Courts Are Blocking Websites to Circumvent the Law." [In Ukrainian.] *Yevropeiska Pravda*, published May 30, 2018. <https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2018/05/30/637260/>.
- Kyrylenko, Viacheslav. "Book Decolonization Continues." [In Ukrainian.] *Ukrainska Pravda*, published April 5, 2017. <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kyrylenko/58e4c16172f80/>.
- Kyrylenko, Viacheslav. "The End of Putin's Book Poison." [In Ukrainian.] *Ukrainska Pravda*, published December 8, 2016. <https://blogs.pravda.com.ua/authors/kyrylenko/584950c872322/>.
- Leitzel, Jim. *Concepts in Law and Economics: A Guide for the Curious*. [In Russian.] Translated by I. Kushnarova. Moscow: Institut Haidara, 2017.
- Lysiak-Rudnytsky, Ivan. *Diaries*. [In Ukrainian.] Kyiv: Dukh i Litera, 2019.

- Meir, Golda. *My Life*. [In Russian.] Moscow: Mosty kultury, 2017.
- Melnychuk, Vladyslav, and Bohdan Miroschnyenko. "Russian-language Editions are Taking Over the Market. How Can a Ukrainian Book Win the Battle?" [In Ukrainian.] *Yevropeiska Pravda*, published October 8, 2020, <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/10/8/666039/>.
- Mosiahin, Mykhail. "'Believe me, old fool': Anthony Hopkins addressed the world's graduates." [In Russian.] *Fishki.net*, published May 18, 2020. <https://fishki.net/3319859-veryte-mne-satromuduraku-jentoni-hopkins-obratilsja-k-vypusknikam-vsego-mira.html>.
- Neumann, John von, and Oskar Morgenstern. *Theory of Games and Economic Behavior*. [In Russian.] Moscow: Kniha po trebovaniu, 2013.
- Poperechna, Dariia. "The Institute of Books Estimates How Little Ukrainians Read Every Day." [In Ukrainian.] *Ukrainska Pravda*, published March 10, 2021. <https://life.pravda.com.ua/society/2021/03/10/244194/>.
- Rand, Ayn. *The Romantic Manifesto: A Philosophy of Literature*. [In Russian.] Moscow: Alpina Publisher, 2018.
- Ross, Alex. *The Rest Is Noise: Listening to the Twentieth Century*. [In Russian.] Moscow: AST, 2015.
- Snyder, Timothy. *The Road to Unfreedom: Russia, Europe, America*. [In Ukrainian.] Translated H. Herasym. Lviv: Choven, 2020.
- Stassinopoulos Huffington, Arianna. *Picasso: Creator and Destroyer*. [In Russian.] Translated by S. Kuznietsova. Moscow: Rouzbad-Interektiv, 2015.
- Sydorenko, Serhii. "Freedom of Speech or Security: How Europe is Divided on Banning Social Networks and 'Yandex.'" [In Ukrainian.] *Yevropeiska Pravda*, published May 17, 2017. <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/05/17/7065829/>.
- Symonds, Michael, and Jason Pudsey. "The Concept of 'Paradox' in the Work of Max Weber." *Sociology* 42, no. 2 (April 2008): 223–41.
- The World in Figures 2013*. [In Ukrainian.] Kyiv: Tyzhden, 2013.
- Ukrainska Pravda*. "A Theatre in Dnipro Has Cancelled a Russian-language Performance After Right Sector Threats." [In Ukrainian.] Published April 12, 2018. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/04/12/7177481/>.
- Ukrainska Pravda*. "Film About Volyn Tragedy Cancelled in Kyiv." [In Ukrainian.] Published October 17, 2016. <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/10/17/219001/>.
- Ukrainska Pravda*. "Life Will Judge". The State Film Committee Banned 7 Russian TV series Because They Lied During Registration." [In Ukrainian.] Published November 22, 2016. <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/11/22/220350/>.
- Ukrainska Pravda*. "Once Upon a Time in Rostov" and Others. The State Film Committee Has Barred 12 Films and TV series From Release." [In Ukrainian.] Published October 24, 2016. <https://life.pravda.com.ua/culture/2016/10/24/219286/>.
- Ukrainska Pravda*. "Poroshenko Has Enacted a Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine to Block Websites." [In Ukrainian.] Published February 18, 2017. <https://www.pravda.com.ua/news/2017/02/18/7135750/>.

- Ukrainska Pravda*. “Poroshenko’s Lawyers Will Sue Media Outlets That Quote Onishchenko if Necessary.” [In Ukrainian.] Published December 09, 2016. <https://www.pravda.com.ua/news/2016/12/9/7129382/>.
- Ukrainska Pravda*. “Samoilova’s Broadcast Still Violates Ukrainian Law – Kyrylenko.” [In Ukrainian.] Published March 23, 2017. <https://life.pravda.com.ua/ukr/culture/2017/03/23/223310/>.
- Ukrainska Pravda*. “Security Service of Ukraine Preparing to Block 100 More Websites with Russian Propaganda.” [In Ukrainian.] Published February 12, 2019. <https://www.pravda.com.ua/news/2019/02/12/7206425/>.
- Ukrainska Pravda*. “Shkiriak Initiates Ban on VKontakte and Odnoklassniki in Ukraine.” [In Ukrainian.] Published February 16, 2017. <https://www.pravda.com.ua/news/2017/02/16/7135569/>.
- Ukrainska Pravda*. “The AP Has Sent Out “Temnyky” on How to Justify the Scandalous Edits to the Declaration.” [In Ukrainian.] Published March 28, 2017. <https://www.pravda.com.ua/news/2017/03/28/7139524/>.
- Ukrainska Pravda*. “The State Agency Has Banned 34 More Russian Films and TV series.” [In Ukrainian.] Published June 25, 2016. <https://www.pravda.com.ua/news/2016/04/25/7106712/>.
- Ukrainska Pravda*. “State Department Urges Ukraine to Respect Freedom of Speech.” [In Ukrainian.] Published May 18, 2017. <https://www.pravda.com.ua/news/2017/05/18/7144250/>.
- Ukrainska Pravda*. “The State Film Committee Banned Another Russian TV series.” [In Ukrainian.] Published November 4, 2016. <https://www.pravda.com.ua/news/2016/11/4/7125721/>.
- Ukrainska Pravda*. “The State Film Committee Banned Warner Bros. Film with Til Schweiger Over FSB Major.” [In Ukrainian.] Published November 12, 2016. <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2016/11/12/7126606/>.
- Ukrainska Pravda*. “There Is No Totally Free Internet in Ukraine.” [In Ukrainian.] Published October 14, 2020. <https://www.pravda.com.ua/news/2020/10/14/7269911/>.
- Ukrainska Pravda*. “Ukraine Banned Import of 9 More Books from Russia Due to Geographical “Errors.” [In Ukrainian.] Published February 22, 2018. <https://www.pravda.com.ua/news/2018/02/22/7172505/>.
- Ukrainska Pravda*. “Ukraine Has Fallen Back in the Internet Freedom Rankings.” [In Ukrainian.] Published November 14, 2016. <https://www.pravda.com.ua/news/2016/11/14/7126790/>.
- Ukrainska Pravda*. “UN and OSCE Explain When Websites Can Be Blocked.” [In Ukrainian.] Published March 06, 2017. <https://www.pravda.com.ua/news/2017/03/6/7137324/>.
- Ukrainska Pravda*. “Verkhovna Rada of Ukraine Allows Channels and Radio to Be Fined for Separatism.” [In Ukrainian.] Published November 1, 2016. <https://www.pravda.com.ua/news/2016/11/1/7125468/>.
- Ukrainska Pravda*. “Verkhovna Rada of Ukraine Banned Propaganda Books from Russia.” [In Ukrainian.] Published December 8, 2016. <https://www.pravda.com.ua/news/2016/12/8/7129235/>.
- Vinokurov, Yaroslav. “Experiments on Human Nature: What Won the Nobel Prize in Economics in 2021.” [In Ukrainian.] *Ukrainska Pravda*, October 11, 2021. www.epravda.com.ua/publications/2021/10/11/678636/.
- Waldron, Jeremy. *The Rule of Law and the Measure of Property*. [In Russian.] Translated by S. Moysiev. Moscow: Institut Haidara, 2020.

- Weber, Max. *Selected Works*. [In Russian.] Translated by Yuri Davydov. Moscow: Prohress, 1990.
- Wittgenstein, Ludwig. *Culture and Value*. [In Russian.] Translated by Peter Winch. USA: The University of Chicago Press, 1984.
- Wujek, Jakub. *Myths and Utopias of 20th Century Architecture*. [In Russian.] Translated by M. Predtechenskiy. Moscow: Stroizdat, 1990.
- Yavorskiy, Volodymyr. "Ban on Russian-language Cultural Products: Why Is the Ombudsman Silent?" [In Ukrainian.] *Ukrainska Pravda*, published November 6, 2018. <https://www.pravda.com.ua/rus/columns/2018/11/6/7197388/>.
- Yevropeiska Pravda*. "The Level of Press Freedom in Europe Is the Most Fragile Since the End of the Cold War – Report." [In Ukrainian.] Published February 12, 2019. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2019/02/12/7092731/>.

Всеволод Речицький. Парадокс наслідків Макса Вебера в контексті українського конституціоналізму

Анотація. У статті розглядається явище "парадоксу наслідків" Макса Вебера в контексті проблематики українського конституціоналізму. На думку автора, Україна лише останніми роками розпочала процес ментального звільнення від тоталітаризму, який суттєво вплинув на дизайн Конституції України 1996 р.

Основними недоліками українського конституціоналізму автор вважає його неринковий, постсоціалістичний характер. Це позначається як на формі, так і на глибинному змістові низки ключових конституційних норм. Автор показує, що модерний український конституціоналізм продовжує залишатися віддаленим спадкоємцем утопічного соціалістичного проекту, що негативно позначається на економіці, політиці й культурі сучасної України, темпах її прогресу.

Стаття містить в собі аргументацію на користь широкого конституційного оновлення України, аж до розробки нового Основного Закону. Аргументацію автора побудовано на широкому колі ілюстративного матеріалу. Автор звертається до джерел історичного, політичного й естетичного характеру, що дозволяє йому розкрити тему в нешаблонному, оригінальному стилі.

Попри звернення до наукових аргументів, автор статті апелює також до моральних і естетичних почуттів своєї аудиторії. Він доводить, що органічний конституціоналізм є пов'язаним не лише з раціональним, але й ірраціональним, почуттєвим початком. На його думку, зміст модерного конституціоналізму становить свобода вибору й приватна власність в дуже широкому їх розумінні. Він наполягає на тому, що зірки сучасного бізнесу й торгівлі повинні мати в Україні своє відокремлене політичне представництво. Таким представництвом може стати Сенат як верхня палата оновленого парламенту України.

Стаття є складовою частиною низки публікацій автора з тематики неформального конституціоналізму. Вона відображає лише один із аспектів в системі його поглядів на європейський і американський конституціоналізм. У цілому, стаття є втіленням жорстко критичного погляду на стан верховенства права в Україні. З іншого боку, вона демонструє бажання автора чесно розібратися на професійному рівні в недоліках і здобутках сучасної правової політики України.

За стилістикою стаття обіцяє бути цікавою не лише для юристів. Однаковою мірою вона може зацікавити фахівців в ділянці політичних наук, філософії й теорії права.

Ключові слова: конституція; конституціоналізм; свобода; ліберальна демократія; ринок; негативні права людини; парадокс наслідків; верховенство права; тоталітаризм; посттоталітарний менталітет; прагнення до щастя.

Всеволод Речицкий. Парадокс последствий Макса Вебера в контексте украинского конституционализма

Аннотация. В статье рассматривается явление “парадокса последствий” Макса Вебера в контексте проблематики украинского конституционализма. По мнению автора, Украина только в последние годы начала процесс ментального освобождения от тоталитаризма, который оказал существенное влияние на дизайн Конституции Украины 1996 г. Основными недостатками украинского конституционализма автор считает его нерыночный, постсоциалистический характер. Это сказывается как на форме, так и на глубинном содержании ряда ключевых конституционных норм.

Автор показывает, что современный украинский конституционализм продолжает оставаться отдаленным наследником утопического социалистического проекта, что негативно сказывается на экономике, политике и культуре современной Украины, общих темпах ее прогресса. Статья содержит аргументацию в пользу широкого конституционного обновления Украины, вплоть до разработки нового Основного Закона. Аргументация автора построена на широком круге иллюстративного материала. Автор обращается к источникам исторического, политического и эстетического характера, что позволяет ему раскрыть тему в нешаблонном оригинальном стиле.

Кроме обращения к научным аргументам, автор статьи апеллирует также к нравственным и эстетическим чувствам своей аудитории. Он доказывает, что органический конституционализм связан не только с рациональным, но и с иррациональным, чувственным началом. По его мнению, содержание модерного конституционализма составляет свобода выбора и частная собственность в предельно широком их понимании.

Он настаивает на том, что звезды современного бизнеса и торговли должны иметь в Украине свое структурно выделенное политическое представительство. Таким представительством может стать Сенат, как верхняя палата обновленного парламента Украины. Статья является составной частью ряда публикаций автора по теме неформального конституционализма. Она отражает только один из аспектов в системе его взглядов на европейский и американский конституционализм.

В целом статья является воплощением жестко критического взгляда на состояние верховенства права в Украине. С другой стороны, она демонстрирует желание автора честно разобраться на профессиональном уровне в недостатках и достижениях украинской правовой политики. По своей стилистике статья обещает быть интересной не только для юристов. В равной степени она может заинтересовать специалистов в области политических наук, философии и теории права.

Ключевые слова: конституция; конституционализм; свобода; либеральная демократия; рынок; негативные права человека; парадокс последствий; верховенство права; тоталитаризм; пост-тоталитарный менталитет; стремление к счастью.

Vsevolod Rechytskyi. Max Weber's Paradox of Consequences in the Context of Ukrainian Constitutionalism

Abstract. The article considers the phenomenon of Max Weber's “paradox of consequences” in the context of the issue of Ukrainian constitutionalism. According to the author, Ukraine has only recently begun the process of mental liberation from totalitarianism, which significantly influenced the design of the 1996 Constitution of Ukraine. The main shortcomings of Ukrainian constitutionalism, the author considers its non-market, post-socialist nature. This affects both the form and the in-depth content of a number of key constitutional norms.

The author shows that modern Ukrainian constitutionalism continues to be a distant successor to the utopian socialist project, which has a negative impact on the economy, politics and culture of modern Ukraine, the vector of its progress. The article contains arguments in favor of a broad constitutional renewal of Ukraine, up to the development of a new Basic Law. The author's argument is based on a wide range of illustrative material. The author turns to sources of historical, political and aesthetic nature, which allows him to reveal the topic in a non-standard, original style.

Despite the appeal to scientific arguments, the author of the article also appeals to the moral and aesthetic feelings of his audience. He argues that organic constitutionalism is associated not only with rational, but also irrational, sensual beginnings. In his view, the content of modern constitutionalism is freedom of choice and private property in their very broad sense. He insists that the stars of modern business and trade must have a separate political representation in Ukraine.

The Senate as the upper house of the renewed parliament of Ukraine can become such a representation. The article is part of a number of the author's publications on informal constitutionalism. It reflects only one aspect of his views on European and American constitutionalism. In general, the article embodies a strongly critical view of the rule of law in Ukraine. On the other hand, it demonstrates the author's desire to honestly understand at a professional level the shortcomings and achievements of modern legal policy of Ukraine.

Stylistically, the article promises to be interesting not only for lawyers. It may be of equal interest to specialists in political science, philosophy and theory of law.

Keywords: constitution; constitutionalism; freedom; liberal democracy; market; negative human rights; paradox of consequences; rule of law; totalitarianism; post-totalitarian mentality; desire for happiness.

Одержано/Received 06.12.2021